

RESTRÂNGEREA LIBERTĂȚILOR INDIVIDUALE PENTRU MAI MULTĂ SIGURANȚĂ PUBLICĂ: UN PARADOX POSTMODERN

Ps. drd. Emanuel Adin SĂLĂGEAN
Facultatea de Filosofie, Universitatea din București
emanuelsalagean@hotmail.com

Abstract: The Restriction of Individual Freedoms for more Public Security: A Postmodern Paradox

Among the new contemporary challenges brought by globalization is the need for more safety in public space. Under the pressure of internationalized terrorism, the crisis of immigrants and new worrying trends in the online environment that make the virtual space a battle front for hybrid or cyberwar. Among the attempts to protect and increase public safety, attention is drawn to the proposal discussed in more and more states to restrict individual freedoms to ensure security. Although, at first glance this approach may seem an alternative, the political, legal, social and ethical implications are many and require an elaborate debate. If we remember the many sacrifices and the long period of time when man has fought for the recognition of individual rights, it is very difficult to understand the reasons for proposing this exchange between individual freedoms and public security. After an analysis, even superficial, we can see that this negotiation between freedom and security would not be possible without a tendentious, debatable and sustained media coverage, but with priority in the online environment. It is also obvious that any initiative attempting to restrict individual freedoms in favour of public security would be doomed to failure if it were not authorized by a popular vote, or at least by persons who were elected to represent the people. But if we consider the very subtle methods of manipulation by which public opinion is influenced today and the impact of some interest groups that have access to information and controls certain areas of the media, may have we ask with concern, if not somehow the renunciation of freedoms for more security is not another form to maintain or increase the control over

the masses. That is why, in the present paper, we first propose to present some arguments to show the indivisible link between individual freedoms and public safety, then to show that the vote of a majority can cancel out the balance between individual freedoms and public safety with the purpose to give priority to safety in relation with freedom, and finally, we'll draw attention to the manipulation tendencies that want to present the exchange of liberties with security as acceptable or even necessary.

Keywords: freedom, security, law, globalization, mass-media, terrorism, immigrants

În timpul dezbaterilor pentru adoptarea Constituției României din anul 1991, Deputatul Gheorghe Voinea a făcut precizarea foarte pertinentă, pentru a sublinia valoarea libertății individului, dincolo de semnificațiile acestei sintagme pentru domeniul juridic, că, *libertatea este una și indivizibilă. Nu există libertate mai mică sau mai mare.*¹ Așa cum libertatea este indivizibilă, la fel sunt și libertățile individuale (de obicei menționate în Constituție)², acestea reprezentând un tot unitar. A lupta pentru una dintre libertățile individuale înseamnă a lupta pentru toate. Încă din secolul al XVIII-lea W. Blackstone sublinia importanța libertății persoanei.³ Prin urmare, trebuie să fim interesați de libertatea omului nu doar pentru că aceasta reprezintă esența aspirațiilor, ci și condiția de bază pentru orice manifestare spirituală (care include exercitarea libertății de conștiință) și afirmarea personală. De aceea, în lucrarea de față ne vom referi la libertatea sau libertățile persoanei, ca posibilitate de a acționa

1 Deputatul Gheorghe Voinea, stenograma ședinței din 1 octombrie 1991, Geneva Constituției României din 1991. Lucrările Adunării Constituante, R.A. Monitorul Oficial, București, 1998, p. 341, în http://www.hamangiu.ro/upload/cuprins_extras/dimensiunea-constitutionala-a-libertatii-individuale_extras.pdf.

2 Constituția României prevede cinci libertăți individuale: *libertatea individuală* (Art. 23), *libera circulație* (Art. 25), *libertatea conștiinței* (Art. 29), *libertatea de exprimare* (Art. 30) și *libertatea întrunirilor* (Art. 39). http://www.ucv.ro/pdf/site/constitutia_romaniei.pdf, accesat la data de 29. 09. 2018.

3 „Păstrarea dreptului la libertate personală este de cea mai mare importanță pentru cetățeni, pentru că dacă s-ar lăsa în puterea vreunui magistrat, fie chiar celor mai înalți sau agenților lui, să închidă, în mod arbitrar, pe cine ar vrea el, s-ar nimici toate celelalte drepturi și imunități.” Citat de C. Dissescu, *Drept constituțional*, ed. a 3-a, Ed. Librăriei SOCECCO, Societate anonimă, București, 1915, p. 237-238, în http://www.hamangiu.ro/upload/cuprins_extras/dimensiunea-constitutionala-a-libertatii-individuale_extras.pdf.

conform propriilor convingeri și libertății de conștiință, cu condiția de a nu face ceva ce poate dăuna altcuiva.

La fel ca libertatea, și siguranța sau securitatea persoanei și a comunităților a ocupat un loc prioritar în preocupările omului de-a lungul timpului. În mod surprinzător, dacă ne gândim la posibilitățile actuale de comunicare, precum și la oportunitățile de contact dintre popoare, viața omului a devenit tot mai nesigură în mileniul III în contextul globalizării și sub presiunea multor situații care arată că omenirea pare incapabilă să coexiste armonios. Acesta este motivul principal pentru care siguranța individului, de grup, națională, regională sau chiar mondială a revenit în debaterile și preocupările actuale. În sens general, dar într-o formulare din literatura de specialitate din România, siguranța publică (națională) este definită ca reprezentând „starea în care trebuie să se găsească un stat pentru a putea să se dezvolte liber și să acționeze neîngrădit pentru promovarea intereselor fundamentale proprii.”⁴ În prezent, preocuparea pentru garantarea siguranței persoanei în spațiul public și privat a ajuns până la nivelul la care există riscuri majore de limitare și restrângere a libertăților individuale. Consecințele și implicațiile unei astfel de situații sunt foarte mari, nu doar pentru că ridică un mare semn de întrebare cu privire la eficiența unei astfel de decizii, ci mai ales cu privire la impactul pe care îl are un astfel de demers asupra persoanei, mai ales asupra libertății de conștiință.

Această abordare de a face distincție între două drepturi fundamentale, reprezentate în cazul nostru de libertățile individuale și siguranța publică, a amplificat în ultimul timp discordanța între concepțiile filosofice și cele juridice prin faptul că au apărut tot mai multe aspecte care au în atenție convingerile religioase personale sau manifestări religioase în spațiul public. Necesitatea de a limita libertățile individuale a fost creată de situații care au un impact tot mai mare la nivel mondial, dintre acestea amintim: internaționalizarea terorismului, criza migrației și creșterea numărului de utilizatori online, tendință care duce la apariția unor noi forme de violențe în spațiul virtual, cum ar fi războiul hibrid sau războiul cibernetic.

4 Onișor C., Frunzaverde S., *Arta strategică a securității și integrării europene*, Ed. A'92, Iași, 2002, p. 122, în Ina Raluca Tomescu, *Securitatea națională – teme al restrângerii exercitării unor drepturi și libertăți fundamentale*, <http://www.nos.iem.ro/bitstream/handle/123456789/1147/14-Tomescu%20Ina.pdf?sequence=1&isAllowed=y>, accesat la data de 29. 09. 2018.

În lucrarea de față vom prezenta mai întâi unitatea indivizibilă care există între libertățile individuale și siguranța individului, și implicit siguranța publică. Apoi vom atrage atenția supra riscului care există ca această legătură dintre libertate și siguranță să fie slăbită și ruptă prin manipularea opiniei publice și în urma unui vot democratic. Iar în final, vom încerca să prezentăm modul în care se încearcă prin mass-media și mai ales în mediul online să se formeze și să se promoveze opinia că siguranța publică este prioritară în relație cu libertățile individuale.

1. Libertatea și siguranța sunt corelative

De la codul de legi al regelui Hammurabi și inițiativele juridice ale arhontelui Dracon, care propune codificarea legilor și egalitatea în fața legii și până la Declarația universală a drepturilor omului, ca să nu mai amintim de alte legi și tratate internaționale, toate aceste inițiative legislative au în vedere atât libertatea, cât și siguranța individului. Numai că de-a lungul timpului atât libertatea, cât și siguranța au fost privite diferențiat, în funcție de statutul social al fiecărei persoane, dar mai ales în funcție de legiuitor. Dacă interesul pentru siguranță era prezent la fiecare nivel social, dar cu motivații diferite (oamenii din înalta societate trebuiau protejați pentru a avea o viață cât mai fericită, oamenii din clasa de mijloc și de jos erau ocrotiți pentru a fi cât mai productivi), despre dreptul la libertate se vorbește public numai la începutul secolului al XIII-lea când Magna Carta (1215) prevedea foarte clar în paragraful 29 că, „niciun om liber nu va putea fi reținut, pus în închisoare, privat de libertate sau exilat, iar împotriva lui nu se va putea lua sau ordona nicio măsură restrictivă cu excepția măsurilor care rezultă dintr-o hotărâre judecătorească în conformitate cu legea țării.”⁵ Mai târziu, libertatea individuală a fost reafirmată în Bill of Rights în 1627 și în Habeas Corpus Act în 1679. Dar trebuie menționat că la acest moment preocuparea statului pentru libertatea individului avea în atenție numai aspectul juridic care stabilea raportul dintre stat și cetățean, primul angajându-se să ofere protecție, iar al doilea să respecte legea și să-și împlinească obligațiile ce îi revin ca locuitor al cetății.

---

5 https://liberalarts.utexas.edu/coretexts/_files/resources/texts/c/1215%20Magna%20Carta.pdf.

Conceptul de libertate ca drept inalienabil și universal valabil în sens filosofic, cu intenția de a garanta siguranța pentru protejarea și devenirea persoanei, a început să fie afirmat un secol mai târziu. Mai întâi în preambulul Declarației de independență a Statelor Unite (1776)⁶, apoi în Declarația drepturilor omului și ale cetățeanului din timpul Revoluției franceze (1789)⁷, iar mai târziu aceste reglementări au ajuns să se regăsească în multe tratate, convenții și pacte internaționale, dar mai ales în toate constituțiile adoptate de statele democratice din lume. Cu trecerea timpului, în sistemele politice democratice s-a realizat o schimbarea de sens în modul de raportare a statului la libertatea cetățeanului prin trecere de la *abținere* (o autolimitare a puterii statului pentru respectarea libertății individului) la *susținere* (garantarea de către stat a libertății și siguranței atât pentru individ cât și pentru societate). Se poate spune că acest raport este și rezultatul unei relații mutuale și de negociere între individ și stat, pentru că cetățeanul le-a delegat autoritatea prin vot celor care reprezintă statul, iar în schimb, cei care acționează în numele statului s-au angajat să asigure protecția și condițiile pentru autorealizarea și bunăstarea individului, precum și pentru siguranța publică și progresul societății.

De asemenea, trebuie menționat faptul că în toate tratatele amintite mai sus se subînțelege că libertatea include și garantarea siguranței individului atât în spațiul privat, cât și în cel public. Un exemplu foarte clar în acest sens este Articolul 5, alineatul 1 (Dreptul la libertate și siguranță) din Convenția europeană a drepturilor omului care începe cu afirmația: „Orice persoană are dreptul la libertate și la siguranță.”⁸

6 *Noi considerăm aceste adevăruri evidente, că toți oamenii sunt egali, că ei sunt înzestrați de Creator cu anumite Drepturi inalienabile, că printre acestea sunt Viața, Libertatea și căutarea Fericirii. Că, pentru a asigura aceste drepturi, Guverne sunt instituite printre oameni, izvorând puterile lor doar din consimțământul celor guvernați, Că atunci când orice Formă de Guvernare devine distructivă acestor scopuri, este dreptul poporului de a o modifica sau elimina, și să instituie nouă Guvernare, stabilindu-i fundația pe astfel de principii și organizându-i puterile în asemenea formă, încât să le pară lor cel mai probabil să producă Siguranță și Fericire.* https://ro.wikipedia.org/wiki/Declarația_de_independență_a_Statelor_Unite_ale_Americii, accesat la data de 29.09.2018.

7 Primul articolul stipulează foarte clar că „Oamenii se nasc și rămân liberi și egali în drepturi.” https://ro.wikipedia.org/wiki/Declarația_drepturilor_omului_și_ale_cetățeanului, accesat la data de 29.09.2018.

8 https://www.echr.coe.int/Documents/Convention_ROM.pdf, accesat la data de 29.09.2018.

Deja spre sfârșitul secolului al XIX-lea John Stuart Mill a enunțat un principiu care ulterior va sta la baza distincției dintre acțiunile și conduitele individuale raportate în primul rând la spațiul privat, domeniu în care, după opinia lui Mill, nici statul nu are voie să intervină atât timp cât acestea nu aduc atingere comunității, și acțiunile sau conduitele manifestate în viața publică, zonă în care statul nu doar că este îndreptățit să acționeze, ci are datoria să intervină. Prin urmare, este ușor de înțeles că încă de la începuturile separării libertăților și drepturilor *private* de cele *publice*, nivelul de libertate se stabilea în raport cu necesitatea de garantarea a siguranței în spațiul public. Acest raport de reciprocitate între drepturile omului (în care se regăsește și libertatea individului) și siguranța publică este realizat și păstrat numai dacă sunt respectate legile. Această situație are ca bază faptul că dintotdeauna, „drepturile omului (libertățile publice) au implicat și obligații corelative de respect și apărare. În timp, aceste libertăți au trebuit să fie nu numai proclamate, ci și promovate și, mai ales, protejate, garantate. Putem deci constata că astăzi, între drept și libertate există o sinonimie din punct de vedere juridic.”⁹

Această sinonimie între drept și libertate¹⁰, bazată pe obligația fiecărei persoane de a respecta legea, se poate observa și în relația corelativă între libertățile individuale și siguranța publică atât timp cât legile care garantează siguranța publică sunt respectate de fiecare individ și numai dacă aceste legi respectă libertățile individuale, în special libertatea conștiinței. Astfel, este evident că siguranța publică este condiționată de obligativitatea fiecărui cetățean de a respecta legile, dar totodată cadrul legislativ trebuie să garanteze și să protejeze libertățile individuale, inclusiv libertatea de conștiință.

De aceea, doamna profesor Sultana Sută-Selejan atenționează că în elaborarea legilor trebuie evitată o abordare unilaterală și discreționară pentru că aceasta conduce la o *metoda individualistă*, cu accent pe libertățile individului privite dintr-o perspectivă sincronică. La fel de greșit

9 I. Muraru, Simina Tănăsescu, *Drept Constituțional și instituții politice*, Editura Lumina Lex, București, 2001 p. 162 în http://www.ugb.ro/Juridica/Issue22013/2.Drept_si_libertate_Dabu_Valerica.RO.pdf, accesat la data de 30. 09. 2018.

10 Profesorul Muraru afirmă că *dreptul este o libertate iar libertatea un drept*, în opinia domniei sale, diferența terminologică este justificată de factori istorici și pentru a încuraja expresivitatea și frumusețea limbajului juridic, în http://www.ugb.ro/Juridica/Issue22013/2.Drept_si_libertate_Dabu_Valerica.RO.pdf.

ar fi ca o inițiativă juridică să urmeze *metoda sistemică*, unde prioritate are întregul, fără să se țină cont de aspectele particulare, cu accent pe abordarea diacritică.¹¹ Din nefericire, istoria consemnează multe situații în care această abordare unilaterală centrată exclusiv pe individ sau pe societate în ansamblul ei a condus la îngrădirea libertăților individuale, discriminare, tensiuni sociale și chiar crime împotriva umanității. Modul în care a fost tratată majoritatea română din Transilvania până la unirea cu România, pe de-o parte, sau Holocaustul și regimurile dictatoriale, pe de altă parte sunt situații cunoscute în acest sens.

Dar, privind lucrurile dintr-o altă perspectivă, observăm că în perioada postmodernă dezbaterile publice și uneori chiar tensiunile sociale care conduc de multe ori la pierderea siguranței publice sunt determinate de preocuparea pentru a promova legi preferențiale și discreționare cu intenția de a favoriza unele minorități sau grupuri de interese. Într-un anumit sens întotdeauna a fost prezentă această tendință de a proteja printr-un cadrul legislativ o categorie socială sau o minoritate, numai că în ultimele decenii această preocupare s-a accentuat în numele *discriminării pozitive*. Doamna profesor Selejan propune o explicație pentru a arăta de ce s-a ajuns la această abordare: „Contrapunând în mod mecanic individul societății, societatea statului, iar pe plan conceptual, metodologic și științific – individualismul comunitarismului (colectivismului) și, implicit, istorismului, s-a ajuns la multiple deficiențe de percepție a mișcării sociale, inclusiv a celei intelectuale din epoca modernă.”¹² În acest fel, continuă distinsul profesor, „s-a pierdut puntea de legătură dintre cele două planuri (individ – societate) și totodată s-a erodat liantul dintre părți și învelișul protector.”¹³ Un rezultat al acestei tendințe de a opune *individul – societății* sau *și societatea – statului* este dihotomia dintre libertățile individuale și siguranța publică, ceea ce conduce ulterior la o diferență derogativă între libertățile individului și siguranța publică. Inevitabil, această abordare se vede în modul în care sunt tratate în prezent unele situații de conflict din societate în raportul dintre individ și comunitate sau națiune, și cât de diferite sunt deciziile atunci când persoana

11 <http://www.ectap.ro/dilemmas-of-modernity-in-change-sultana-suta-selejan/a122/>, accesat la data de 30.09.2018.

12 Ibid.

13 <http://www.ectap.ro/dilemmas-of-modernity-in-change-sultana-suta-selejan/a122/>, accesat la data de 30.09.2018.

care trebuie judecată este privită ca făcând parte dintr-o majoritate, sau din contră, dintr-o minoritate etnică, religioasă, sexuală sau de orice fel.

2. Votul popular poate decide: siguranța publică are prioritate

Schimbările politice, economice, culturale și sociale care au avut loc în ultimele decenii au cerut cu necesitate clarificări pentru termenii (uneori juridici) care deveneau neclari într-un timp al transformărilor rapide în contextul globalizării sau când erau *puși* în relație cu alte noțiuni și concepte apărute ulterior. În acest sens putem aminti raportul dintre *drept și libertate, drepturi civile și drepturi economice, sociale și culturale, sau cultură și politică*. De curând, aceste dezbateri se concentrează pe nevoia de clarificare a relației dintre libertatea individuală și siguranța publică. Clarificarea acestei relații a fost una dintre cauzele care au condus la abordări diferite în privința libertăților individuale, dar și a siguranței publice.

Una dintre cele mai mari provocări la care sunt chemate să facă față societățile democratice este elaborarea de norme juridice și convenții sociale care să stabilească și să organizeze comunitățile în așa fel încât să se realizeze un echilibru între individ și societate care să aibă în atenție atât libertățile individuale, cât și siguranța publică. Fără o astfel de abordare echilibrată care să aibă în vedere ambele aspecte (libertățile individuale și siguranța publică) se poate ajunge la dezechilibre care pot aduce prejudicii grave atât libertăților individuale, cât și siguranței publice.

Dacă în Antichitate și în perioadelor istorice în care monarhiile erau singurele forme de conducere, bunăstarea unei societăți depindea de nivelul de educație al regelui și mai puțin de cel al consilierilor lui, în regimurile democratice, conducerea poate să fie influențată de nivelul de educație al cetățenilor care trebuie să voteze și să aleagă responsabil candidații care sunt cei mai pregătiți să guverneze.

Pe de o parte votarea, este o acțiune democratică și necesară pentru recunoașterea autorității, drepturilor și libertăților fundamentale pe care le are fiecare persoană. Dar, pe de altă parte, orice demers electoral sau decizional care necesită votul cetățenilor sau al unui grup mai mic sau mai mare de oameni (ex. complete de judecată) aduce o mare responsabilitate pentru că fiecare persoană trebuie să-și exercite votul pentru a susține libertățile, drepturile și siguranța atât în sfera individuală, cât și în

viața publică. Iar pentru că vorbim despre sisteme politice democratice, este foarte important ca în fiecare societate să se evalueze obiectiv cine reprezintă majoritatea. Această estimare este necesară pentru că în societățile democratice, atât majoritatea, cât și minoritatea sunt dinamice, ceea ce înseamnă că nu avem de-a face cu o majoritate sau o minoritate statică, ci cu majorități și minorități care se formează de cele mai multe ori în funcție de mesajul atât de schimbător al opiniei publice.

Responsabilitatea exercitată prin vot este foarte mare și pentru că în momentul de față toate documentele naționale fundamentale (constituțiile moderne) sau internaționale care au în atenție drepturile omului, cuprind alături de drepturile și libertățile garantate și prevederi care se referă la posibilitatea restrângerii drepturilor și libertăților în situațiile în care acestea vin în conflict cu securitatea națională, interesul general, ordinea publică sau exercitarea drepturilor și libertăților altor persoane.¹⁴

Nimeni n-ar trebui să ajungă la concluzia că prezența acestor condiții în actele normative ar putea fi dovada că există cineva care ar dori restrângerea acestor drepturi și libertăți, ci aceste informații ar trebui privite ca un demers preventiv prin care se încearcă apărarea și garantarea vieții persoanelor atât în spațiul privat, cât și în cel public de consecințele negative ale unor persoane rău intenționate. Dar, privind la aceste prevederi cu potențial restrictiv din perspectiva situațiilor prezente în societatea postmodernă în contextul globalizării (instabilitatea accentuată a cadrului juridic în unele țări, intrarea în parlament a unor partide cu orientări extremiste de dreapta¹⁵, crizele politice, criza migrației, atacurile teroriste sau războiul hibrid), ar putea apărea motive de îngrijorare cu privire la argumentele care pot sta la baza unor decizii prin care se poate hotărî aprobarea unor acte normative prin care să fie restrânse libertățile individuale, în scopul garantării și protejării siguranței publice. Această îngrijorare este justificată și de mai multe decizii luate în anumite state ale Comunității Europene, prin care s-au încălcat prevederile articolului

14 Conf. univ. dr. Ina Raluca Tomescu prezintă într-o lucrare câteva dintre aceste articole care se referă la condițiile în care are loc restrângerea exercitării drepturilor și libertăților persoanei. În articolul publicat se face referire la *Declarația universală a drepturilor omului, Convenția europeană a drepturilor omului, Carta drepturilor fundamentale a Uniunii Europene și Constituția României*. <http://www.nos.iem.ro/bitstream/handle/123456789/1147/14-Tomescu%20Ina.pdf?sequence=1&isAllowed=y>, accesat la data de 28. 09. 2018.

15 <https://www.curierulnational.ro/uriasa-manifestatie-impotriva-rasismului-si-a-xenofobiei-la-berlin%EF%BB%BF/>, accesat la data de 28. 09. 2018.

9 din Convenția Europeană a drepturilor omului, articol care garantează libertatea de gândire, de conștiință și de religie.¹⁶

De asemenea, un alt aspect care îi preocupă tot mai mult pe cei care apără drepturile și libertățile omului este faptul că exercitarea votului popular poate fi influențată atât de o interpretare individualistă sau naționalistă a prevederilor care oferă dreptul de a limita libertățile persoanei, cât și de natura mesajelor care sunt transmise sau manipulate în opinia publică prin mass-media.¹⁷ Așadar, există suficiente motive să credem că maniera în care sunt abordate astăzi anumite situații care necesită clarificări juridice este una prin care se oferă prioritate siguranței și liniștii publice în raport cu libertățile individului.

3. Când mass-media și mediul online aleg între drepturile individuale și siguranța publică

La sfârșitul secolului trecut sub presiunea în creștere exercitată de terorismului internaționalizat și al fenomenului migrației, a început să se discute tot mai mult și mai des despre siguranța cetățenilor. Evenimentul tragic

16 Adriana Iulia – Coltofeanu prezintă foarte elaborat în două lucrări cu titlul *Libertatea de gândire, de conștiință și de religie în jurisprudența CEDO*, domeniile de aplicabilitate ale articolului 9 din Convenția europeană a drepturilor omului, cel mai important articol din această convenție care are rolul de a garanta respectarea libertății de gândire și a conștiinței. Totodată, în aceste lucrări sunt prezentate mai multe cazuri în care au fost încălcate prevederile acestui articol. Articolele pot fi citite la adresele: <http://abcjuridic.ro/libertatea-de-gandire-de-constiinta-si-de-religie-in-jurisprudenta-cedo-partea-i/> și <http://abcjuridic.ro/libertatea-de-gandire-de-constiinta-si-de-religie-in-jurisprudenta-cedo-partea-a-ii-a/>, accesat la data de 30. 09. 2018. De asemenea, în cartea *Partea nevăzut decide totul* la paginile 97-115 Horia Roman Patapievic prezintă pe larg implicațiile atitudinii anticreștine manifestată prin refuzul oficialilor europeni de a introduce o referință explicită la creștinism în *Carta drepturilor fundamentale a Uniunii Europene și în Proiectul Tratatului instituind o Constituție Europeană*, dar și prin respingerea de către Parlamentul European a candidaturii lui Rocco Buttiglione pentru post de comisar european.

17 Dragoș Paul Aligică prezintă într-un articol bine documentat publicat în revista 22, nr. 31, 31 iulie-6 august 2007 situația critică a creștinilor persecutați în țările necreștine, dar și inexplicabila absență a știrilor despre această situație pe canalele de știri din țările creștine. O concluzie care se desprinde din acest articol este că lipsa informațiilor în mass-media despre realitățile dramatice pe care le trăiesc creștinii oprimați întreține o stare de indiferență și lipsă de empatie a creștinilor din țările civilizate față de frații lor care trec prin momente de prigoană. Această situație este un simplu exemplu pentru modul în care mass-media reușește să modeleze opinia publică în privința unui subiect anume și să inducă o anumită atitudine, în cazul de față, de tăcere și complicitate. <https://www.revista22.ro/crestinism-si-persecutie-reality-taceri-complicitati-3916.html>, accesat la data de 30. 09. 2018.

care a schimbat în mod radical abordarea relației dintre libertățile individuale și siguranța publică a fost atacul terorist cu avioane de pasageri asupra turnurilor gemene din New York la data de 11 septembrie 2001. Dramatismul acestui moment a transmis o undă de șoc care s-a propagat în toată lumea. Atât pentru oamenii politici, cât și pentru mulți oameni simpli din societate a devenit foarte clar că trebuie făcut ceva pentru protejarea siguranței publice. Drept urmare, după principiul jocului de domino, rând pe rând în fiecare țară s-a pus în mișcare un întreg mecanism legislativ, iar această situație a determinat o schimbare la nivel mondial a legilor care prevedeau sau garantau siguranța publică.¹⁸ Ceea ce s-a întâmplat după acest eveniment regretabil din New York a demonstrat că momentul 9/11 n-a fost cauza, ci numai ocazia unor profunde schimbări legislative pentru protejarea și garantare siguranței publice, pentru că premisele unor astfel de modificări existau deja în multe state, mai ales acolo unde terorismul reprezenta o amenințare sau unde se contura un conflict cultural-religios între culturile tradițional și cele progresiste alimentate de fenomenul globalizării sau de numărul prea mare de migranți.

Ca urmare a acestor schimbări la nivel mondial, sub presiunea amenințării terorismului, „Uniunea Europeană a dezvoltat din 2004 peste 280 de măsuri legislative de combatere a terorismului, dintre care 88 de măsuri sunt obligatorii în toate statele membre (hard law)”¹⁹, iar aici amintim numai documentele-cadru: Strategia europeană antiterorism (2005), Strategia europeană privind securitatea internă (2010), Strategia europeană privind combaterea radicalizării și recrutării (2005, 2008, 2014), Strategia UE de Securitate Internă 2015-2020 (2015) și Agenda europeană privind securitatea (2015).²⁰ Din nefericire, în prezent a devenit evident că amenințarea teroristă este tot mai greu de gestionat și anticipat, această confruntare fiind numită război hibrid, un conflict neconvențional și imprezvizibil. Acest fapt s-a văzut în Europa în mod evident în anul 2015

18 <https://www.ballardspahr.com/eventsnews/mediacoverage/2016-09-09-five-laws-and-regulations-that-emerged-from-9-11.aspx>, <https://www.kqed.org/lowdown/14066/13-years-later-four-major-lasting-impacts-of-911> și <https://247wallst.com/special-report/2018/09/10/15-ways-america-has-changed-since-9-11/2/>, accesate la data de 28.09.2018.

19 Simona R. Soare și Claudia M. Postelnicescu, *Impactul noilor măsuri de combatere a fenomenului terorist, propuse la nivel european, asupra liberei circulații*, p. 20; material este disponibil la adresa de internet http://www.ier.ro/sites/default/files/pdf/St%205_Combatere%20terorism_final_curat.pdf, accesat la data de 28.09.2018.

20 Idem., p. 32.

și la începutul anului 2016 după atentatul terorist de la redacția ziarului *Chalie Hebdo* (7 ianuarie 2015), atacurile armate din Paris (13 noiembrie 2015) și cele trei atentate din Bruxelles (22 martie) la începutul anului 2016. Impactul pe care l-au avut aceste evenimente asupra Europei, „din punctul de vedere al resetării unor politici, abordări și paradigme, ar putea fi similar cu anul 2001, după atacurile teroriste din 9/11 în SUA.”²¹

Această tendință de a schimba regulile și legile pentru a garanta siguranța în spațiul public, în urma unor situații de criză, este foarte mult influențată azi de mass-media, dar mai ales de mediul online, care a devenit suprapopulat și plin cu tot mai multe informații. De asemenea, opinia că siguranța publică poate fi influențată în mod pozitiv prin renunțarea la libertățile publice este formată și promovată în mare măsură de ceea ce se întâmplă în spațiul virtual.

Explozia informațională din mediul online tinde să manipuleze și să uniformizeze orice tip de autoritate și să încurajeze dezvoltarea fenomenului de Fake News. Această egalizare n-ar fi fost posibilă fără abordarea nihilistă propusă de Nietzsche care așază pe același nivel adevărul și minciuna, invocând dreptul oricărei persoane de a chestiona adevărul, așa cum se întâmplă în cazul minciunii. Altfel spus, abordarea nihilistă ne propune să nu acceptăm niciun adevăr fără să-l interogăm, la fel cum facem atunci când ceva considerăm că este minciună. De fapt, această abordare, care duce la anularea oricărei forme de etică, morală sau oricărui sistem normativ bazat pe valori, nu este nouă pentru că a fost deja practică de sofști.²² În prezent, faptul inedit este impactul pe care îl are această abordare prin intermediul mijloacelor de informare în masă. Practic, „internetul și social media au făcut ca fiecare propoziție și fiecare părere să fie egală.”²³ Acest aspect este vital pentru a face politicile populiste să devină credibile și atractive, iar mesajele unor grupuri sociale

21 Idem., p. 16.

22 Frederick Copleston vede în abordarea propusă de sofști prima încercare de a oferi prioritate *Subiectului* în raport cu *Obiectul*. De la Protagoras ne-a rămas citatul: *Omul este măsura tuturor lucrurilor*. Frederick Copleston, *Istoria filosofiei, I. Grecia și Roma*, București, Edit. All, 2008, p. 75 în <http://www.humanistica.ro/anuare/2012/Continut/23.Gherghes.pdf>, accesat la data de 28.09.2018.

23 https://adevarul.ro/news/politica/cum-alteram-realitatea-razboiul-informational-post-adevar-post-factual-post-umanitate-1_5bad3e7bdf52022f75ed2311/index.html, accesat la data de 28.09.2018.

minoritare, dar vocale, să fie acceptate de majoritate și să fie considerate indispensabile într-o societate considerată evoluată.

În aceste condiții, considerăm că este numai necesar să ne întrebăm care mai este credibilitatea și autoritatea unui vot popular democratic atunci când au loc alegeri electorale sau referendumuri naționale? Alegerile prezidențiale din 2016 organizate în Statele Unite sau Referendumul din Marea Britanie pentru Brexit sunt două studii de caz foarte complexe. Ancheta foarte elaborată care încearcă să afle dacă persoanele care au votat în SUA la ultimele alegeri prezidențiale au fost influențate de propaganda rusă din mediul online și faptul dovedit că firma de consultanță Cambridge Analytica²⁴ a avut un rol determinant în rezultatul final la consultarea populară din Marea Britanie pentru ieșirea din Uniunea Europeană, sunt numai două exemple, care arată metodele și nivelul la care s-a ajuns în această artă de mistificare și manipulare²⁵ a adevărului, cu scopul de a influența votul democratic.

Faptul care ar trebui să stârnească îngrijorare în contextul actual este că s-a ajuns la momentul în care un grup restrâns de oameni pot să manipuleze opinia majorității prin mass-media, iar această majoritate poate să ia decizii cu privire la libertăți și siguranță, care pe termen mediu și lung se vor dovedi a fi împotriva ei. De aceea, orice abordare, care nu are în vedere libertatea individului și siguranța socială în sens corelativ, cu preocupare pentru viziune metafizică a devenirii ființei umane și a respectării drepturilor inalienabile ale omului, va fi un demers strict juridic numai în raportul cu drepturi și obligații, iar ceea ce poate fi cel mai dăunător, este faptul că acest raport poate fi manipulat de mass-media, mai ales în mediul online și poate fi negociat în termenii renunțării la unele libertăți individuale, pentru mai multă siguranță publică.

Astfel, se constată că tema privind locul pe care îl joacă libertatea de conștiință în planul relațiilor sociale primește noi valențe în contextul globalizării și al creșterii în importanță a mijloacelor de informare în masă, mai ales a mediului online. Prin urmare, există cel puțin două

24 https://en.wikipedia.org/wiki/Cambridge_Analytica, accesat la data de 28.09.2018.

25 O metodă foarte eficientă de manipulare a opiniei publice despre care se amintește tot mai mult în ultimul timp este *Fereastra Overton*. Prin acest mecanism conținutul unui mesaj care nu este acceptat de nimeni, ajunge să devină acceptat de toată lumea. Mai multe despre această tehnică se poate citi la adresa de internet: <http://intelligence.sri.ro/ferestra-overton-manipulare-la-nivel-inalt/>, accesat la data de 28.09.2018.

aspecte care provoacă indivizii și statele să țină cont de noile configurări care influențează abordarea despre drepturile și libertățile individuale și siguranța publică. Primul aspect este întâlnirea oamenilor de culturi diferite, iar al doilea este mediul online.

Dacă ne referim la primul aspect, putem face mențiunea că încă din cele mai vechi timpuri oameni din culturi diferite s-au întâlnit în situații de pace sau de conflict. Ceea ce este diferit în ultimii zeci de ani, cu precădere după cel de al Doilea Război Mondial (atunci a fost ultimul mare val de imigranți), este faptul că aceste întâlniri au loc într-un ritm tot mai accelerat, cu un număr tot mai mare de persoane, dar aceste interacțiuni se realizează și în mediul online. În viziunea lui Samuel Huntington această interacțiune între culturi diferite atât la nivel personal, dar și în spațiul digital, va avea un rol major pentru ceea ce el a numit *ciocnire a civilizațiilor*. Acest fapt este posibil, spune politologul și scriitorul american, pentru că aceste întâlniri între culturi diferite realizează interacțiuni în zona cea mai profundă a vieții care cuprinde cultura, valorile și mai ales religia. Mai mult decât cultura, care are o deschidere spre schimbare și înnoire, religia, pe de-o parte este o formă prin care se definește personalitatea celui care acceptă o anumită doctrină, dar pe de altă parte, stabilește și o relație de apartenență la un grup social care, pentru unele religii, poate fi găsit aproape în fiecare țară din lume. Cartea lui Huntington argumentează că religia continuă să rămână în centrul ființei umane și să fie prezentă inclusiv în societățile așa zis seculare, chiar dacă unii analiști politici de pe bătrânul continent consideră că „religia nu mai reprezintă un model pentru Europa unită.”²⁶

Când ne referim la mediul online²⁷ situația este de asemenea complexă. În primul rând vorbim de un conglomerat de informații, care sunt percepute atât fragmentar, dar totodată și într-un amestec care de multe

26 Emil Juncan, p. 45, Jurnal 2014, Wouter van der Brug, Sara B. Hobolt, *Religions and Party Choice in Europe*, in rev. “West European Politics”, Vol. 32, No. 6 (1266-1283), p.1268.

27 Am putea aminti multe aspecte benefice care să susțină contribuția pozitivă pe care o are internetul în promovarea mesajelor care au un impact pozitiv în societate, dar pentru a exemplifica provocările pe care le aduce mediul virtual atunci când vorbim de libertate și siguranță propunem pentru lectură articolul scris de Zenobia Niculiță în *Jurnalul Libertății de Conștiință 2014*, Ed. IARSIC, Franța, p. 343-351. De asemenea, pentru a ilustra prezența mesajul negativ în mediul online care are ca țintă o minoritate (religioasă), în acest caz Biserica Baptistă, facem referire la articolul [www](http://www.): O cale actuală de persecuție religioasă în România de azi, scris de Asist. Univ. drd. Teodor Ioan Colda în *Jurnalul Libertății de Conștiință 2014*, Ed. IARSIC, Franța, pp. 148-160.

ori afectează sau anulează identități și reconfigurează entități după nivelul de cultură și educație al celui care transmite informația, sau după criteriile celui care o primește. Mediul online are forța să pună oameni în contact, să creeze conflicte, să formeze o imagine despre lume și viață, dar mai ales, să redefiniească realitatea. „Impactul pe care îl are mediul online în privința Islamului radical politic”, spune Jonathan Sacks, „poate fi asemănat cu impactul pe care l-a adus în istoria omenirii invenția lui Guttenberg.”²⁸ Deschiderea spre cultură, transmiterea informației și stimularea actului creator n-ar fi fost posibile atât de repede și cu atât de mare intensitate cum s-a întâmplat în timpul lui Guttenberg, dacă nu s-ar fi inventat plăcile tipografice cu literele mobile.

Prin urmare, sub presiunea globalizării susținută de schimbările de opinie care au loc atât de repede în mediul online și mass-media, suntem constrânși să ne întrebăm ce se întâmplă cu libertatea care trebuie acordată persoanelor pentru care respectarea convingerilor religioase înseamnă să poarte turbanul, kirpanul, coafura dreadlocks, kipa, crucea, îmbrăcămintea amish, hijabul, niqabul sau burka? Pentru prea multe persoane aceste articole de vestimentație, accesorii sau coafuri nu reprezintă elemente care devoalează preferințele culturale, ci sunt indicii care confirmă apartenența religioasă. Persoanele care au convingeri religioase puternice, aceste persoane fiind recunoscute, de cele mai multe ori prin anumite articole de îmbrăcămintă sau accesorii, au ca prioritate protejarea forului interior, independența spirituală, afirmarea crezului comunității din care fac parte și păstrarea identității, adică rațiunea de a fi. Aceste persoane de obicei au fost educate să militeze pentru convingerile lor și să le afirme public pentru că au fost învățate că cel mai eficient mijloc de a-ți proteja și dezvolta identitatea este să o exprimi public. Convingerea acestor persoane este că dacă nu îți faci simțită prezența într-o lume globalizată, care tinde să se uniformizeze, riști să-ți pierzi identitatea și să dispari. Dar nu de puține ori, aceste manifestări, prin care sunt afirmate particularități culturale sau religioase în spațiul public, deranjează când vin din partea unor minorități culturale sau religioase; și de cele mai multe ori sunt privite cu suspiciune pentru că sunt puse în relație cu persoane care provin din aceleași culturi și care sunt autori ai unor acte antisociale, chiar atentate teroriste.

28 Jonathan Sacks, *Not in God's name*, Maggid, Jerusalem, 2016, p. 18.

Din nefericire, în ultimul timp s-au întâmplat tot mai multe situații conflictuale, care au fost cauzate pe de-o parte de această tendință de aliniere a unor persoane la cultura majoritară, sau, din contră, de reacția vehementă și chiar violentă uneori, a majorității nemulțumite, și care a încercat să ofere o replică la deciziile prin care s-au oferit drepturi prea mari unei minorități, după principiul discriminării pozitive. Acest fenomen a generat tensiuni sociale și evenimente violente în urma cărora chiar și-au pierdut viața multe persoane nevinovate. Ca urmare a acestor situații, de multe ori prezentate distorsionat și în favoarea opiniei publice majoritare, s-a ajuns la propunerea și votarea unor legi care monitorizează și restrâng libertățile persoanei (mai ales a celor care provin din cadrul unor minorități) cu scopul de a oferi mai multă siguranță și protecție individului, atât în spațiul privat, cât și în public.

Concluzii

Atunci când vorbim despre libertățile individuale putem observa că în fiecare perioadă istorică acestea au fost sub amenințarea unor provocări specifice fiecărei epoci. La începutul mileniului III libertățile individuale sunt privite în relație cu nevoia de siguranță individuală și publică, existând pericolul ca acestea să fie restrânse pentru mai multă securitate. Această abordare se datorează în bună măsură unor evenimente și tendințe care au un impact tot mai mare la nivel mondial, dintre care amintim: internaționalizarea terorismului, criza imigranților și creșterea numărului de utilizatori online, tendință care duce la apariția unor noi forme de violențe în spațiul virtual, cum ar fi războiul hibrid sau războiul cibernetic.

Deși unii consideră că renunțarea la unele libertăți individuale pentru mai multă siguranță publică ar putea fi o alternativă care trebuie acceptată, această abordare nu are fundament juridic și nici istoric pentru că în actele normative, libertatea și siguranța sunt prezentate ca fiind corelative, iar în istorie au fost considerate ca făcând parte din același întreg, așa cum spunea și Benjamin Franklin: „Cei care sunt dispuși să renunțe la libertatea esențială pentru a dobândi o fărâmă de siguranță pe moment, nu merită nici libertatea, nici siguranța.”²⁹ Tendința de a diviza și a pri-

---

29 <https://techcrunch.com/2014/02/14/how-the-world-butchered-benjamin-franklins-quote-on-liberty-vs-security/>, accesat la data de 27. 09. 2018.

vi domeniile realității într-o abordare bivalentă este specifică timpului postmodern în care cei mai mulți oameni se raportează în mod distinct și diferențiat la morală și politică, religie și știință, viață publică și viață privată, libertate și siguranță, iar exemplele ar putea continua.

Dat fiind faptul că toate documentele internaționale cu referire la drepturile omului, precum și constituțiile moderne, menționează pe lângă libertățile și drepturile garantate și condițiile în care acestea pot fi restrânse, rămâne un mare semn de întrebare cu privire la modul în care vor fi interpretate și prezentate public aceste prevederi care se referă la limitarea drepturilor și libertăților, atunci când va fi nevoie de o astfel de decizie, dar mai ales cum vor răspunde cei care trebuie să decidă în acest sens prin acordarea unui vot în cadrul unor instituții de stat sau cu ocazia unor alegeri generale ori referendumuri naționale. Fenomenul Fake News, tendința de manipulare și dezinformare care sunt tot mai prezente în mass-media, dar mai ales în mediul online, pot fi folosite de anumite persoane sau grupuri de interese pentru a influența un proces consultativ sau chiar un vot popular în cadrul unui referendum.

Cum va evolua această situație? Care va fi rolul mijloacelor de informare în masă, dar mai ales al internetului în formarea și promovarea opiniilor corecte sau greșite cu privire la relația dintre drepturile individuale și siguranța publică? Cât de mult vor avea în vedere procesele legislative viitoare o abordare echilibrată între libertățile individului și siguranța publică și cum vor fi influențate deciziile finale de mass-media? În ce măsură vom asista la o afirmare tot mai vehementă a minorităților etnice, religioase, sexuale sau de orice fel, iar ca răspuns, cât de tolerante vor fi cei care sunt în majoritate cu astfel de manifestări? Vor fi alte situații conflictuale sau atentate teroriste care vor pune presiune asupra guvernelor și/sau asupra instituțiilor regionale și/sau transfrontaliere să promulge legi, care să ofere prioritate siguranței publice în raport cu libertățile individuale? Sunt numai câteva dintre întrebările la care nu avem un răspuns în momentul de față și este foarte greu de anticipat ce ne rezervă viitorul și în această privință.

Bibliografie selectivă

- ✦ Burcea Nelu ed., *Jurnalul Libertății de Conștiință 2014*, IARSIC, Franța, 2014.
- ✦ Copleston Frederick, *Istoria filosofiei, I. Grecia și Roma*, București, Edit. All, 2008.
- ✦ Dissescu C., *Drept constituțional*, ed. a 3-a, Ed. Librăriei SOCEC- CO, Societate anonimă, București, 1915.
- ✦ Onișor C., Frunzăverde S., *Arta strategică a securității și integrării europene*, Ed. A'92, Iași, 2002.
- ✦ Patapievici Horia Roman, *Partea nevăzut decide totul*, Humanitas, București, 2015.
- ✦ Sacks Jonathan, *Not in God's name*, Maggid, Jerusalem, 2016.

- ✦ **Adrese web**
- ✦ http://www.hamangiu.ro/upload/cuprins_extras/dimensiunea-constitucionala-a-libertatii-individuale_extras.pdf.
- ✦ http://www.ucv.ro/pdf/site/constitutia_romaniei.pdf.
- ✦ <http://www.nos.iem.ro/bitstream/handle/123456789/1147/14-Tomescu%20Ina.pdf?sequence=1&isAllowed=y>, accesat la data de 29.09.2018.
- ✦ https://liberalarts.utexas.edu/coretexts/_files/resources/texts/c/1215%20Magna%20Carta.pdf.
- ✦ https://ro.wikipedia.org/wiki/Declarația_de_independență_a_Statorilor_Unite_ale_Americii.
- ✦ https://ro.wikipedia.org/wiki/Declarația_drepturilor_omului_și_ale_cetățeanului.
- ✦ https://www.echr.coe.int/Documents/Convention_ROM.pdf.
- ✦ http://www.ugb.ro/Juridica/Issue22013/2.Drept_si_libertate_Dabu_Valerica.RO.pdf.
- ✦ <http://www.ectap.ro/dilemmas-of-modernity-in-change-sultana-suta-selejan/a122/>.
- ✦ <http://www.nos.iem.ro/bitstream/handle/123456789/1147/14-Tomescu%20Ina.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.
- ✦ <https://www.curierulnational.ro/uriasa-manifestatie-impotriva-rasismului-si-a-xenofobiei-la-berlin%EF%BB%BF/>.

- ✦ <http://abcjuridic.ro/libertatea-de-gandire-de-constiinta-si-de-religie-in-jurisprudenta-cedo-partea-a-ii-a/>.
- ✦ <https://www.revista22.ro/crestinism-si-persecutie-realitati-tac-eri-complicitati-3916.html>.
- ✦ <https://www.ballardspahr.com/eventsnews/mediacoverage/2016-09-09-five-laws-and-regulations-that-emerged-from-9-11.aspx>.
- ✦ <https://www.kqed.org/lowdown/14066/13-years-later-four-major-lasting-impacts-of-911>. <https://247wallst.com/special-report/2018/09/10/15-ways-america-has-changed-since-9-11/2/>.
- ✦ http://www.ier.ro/sites/default/files/pdf/St%205_Combatere%20terrorism_final_curat.pdf.
- ✦ <https://techcrunch.com/2014/02/14/how-the-world-butchered-benjamin-franklins-quote-on-liberty-vs-security/>.
- ✦ <http://www.humanistica.ro/anuare/2012/Continut/23.Gherghe.pdf>.
- ✦ https://adevarul.ro/news/politica/cum-alteram-realitatea-razboiul-informational-post-adevar-post-factual-post-umanitate-1_5bad3e7bdf52022f75ed2311/index.html.
- ✦ https://en.wikipedia.org/wiki/Cambridge_Analytica.
- ✦ <http://intelligence.sri.ro/fereastra-overton-manipulare-la-nivel-inalt/>.